

AZ ÁTMENETI GAZDASÁG KÉRDÉSEIRŐL

A NÉMET-OSZTRÁK-MAGYAR GAZDASÁGI SZÖVETSÉGNEK
BUDAPESTEN 1917 JUNIUS 23-25-ÉN TARTOTT ÜLÉSE ELÉ
TERJESZTETT JELENTÉS

ÍRTA

FELLNER FRIGYES

*Urosuer
reji kerakseff
Füüs*

BUDAPEST, 1917

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

00000 17
M. KÖZGAZD. EGYS.
Statiszt. 97/162
h

AZ ÁTMENETI GAZDASÁG KÉRDÉSEIRŐL

A NÉMET-OSZTRÁK-MAGYAR GAZDASÁGI SZÖVETSÉGNEK
BUDAPESTEN 1917 JUNIUS 23-25-ÉN TARTOTT ÜLÉSE ELÉ
TERJESZTETT JELENTÉS

ÍRTA

FELLNER FRIGYES

BUDAPEST, 1917

FRANKLIN-TÁRSULAT

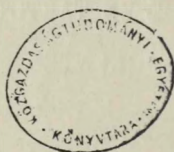
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
EGYETEM KÖNYVTÁRA

1965

1985

2527

2009 ÁPR -

~~F 3209/~~

~~F 2307/1949~~

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

A közgazdaság fokozatos átvezetése a háborús állapotból a békeállapotba, bár minden országban megoldásra váró nehéz állami feladat, de országonként nem egyforma jelentőségű.

Agrár jellegű államban, mint a magyar szent korona országai, a hol az összes népesség 64·5%-a őstermelésből él,¹ és a hol a nemzeti termelés értékének 64·40%-a esik az őstermelésre,² a termelési tevékenység a háború után sokkal nagyobb arányokban indulhat meg minden állami beavatkozás nélkül, mint egy iparállamban, a hol a nemzeti termelés nagy részének kifejtése a hiányzó nyersanyagok és félgyártmányok előzetes biztosítása nélkül nem lehetséges.

Ép így, a mely országnak számos gazdasági vonatkozása van a külföldhöz, vagyis sokoldalú nemzetközi gazdasági forgalma nagy arányokat ölt, ott a rendes gazdasági élet visszaállítása szövevényesebb feladatokat ró az államra, mint Magyarországon, a melynek külföldi árú- és értékforgalma túlnyomó részben Ausztriával, tehát egységes gazdasági területen bonyolódik le. Így 1913-ban a behozatalt és kivitelt felölelő, 3·980 milliárd koronára rugó összes árforgalom 74·13%-a esett Ausztriára és Boszniára, míg a vámkülföldre annak csak 25·87%-a.³ Magyarország külföldi tőkeszükségletének is leg-

¹ *A magyar szent korona országának 1910. évi népszámlálása.* II. Budapest, 1913. 6. lap.

² Fellner F.: *Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme.* Budapest, 1916. 134. lap.

³ *A magyar szent korona országának 1913. évi külkereskedelmi forgalma.* Budapest, 1915. 42. lap.

nagyobb részét Ausztria fedezi, mert a magyar nemzeti jövedelemből kamat, osztalék és egyéb czímen évenként külföldre folyó 547·774 millió koronából 373·077 millió korona, vagyis 68·12% Ausztria követelése.¹

Mínthogy Magyarország főleg mezőgazdasági termelést folytat és nemzetközi árú- és értékforgalma túlnyomó részben egy közös vámhatár által körülvevett egységes gazdasági területen megy végbe, az átmeneti gazdaság állami szabályozása, vagyis a termelés és fogyasztás nagy részének irányítása állami beavatkozással bár elkerülhetetlen lesz — de az erőik szabad kifejtését hamarabb fogja lehetővé tenni.

Az a közgazdaság erősödik és fejlődik leggyorsabban, a melyben a gazdasági tevékenység szabadon, minden felesleges korlátozástól menten érvényesülhet.

Az átmeneti gazdaság szabályozásánál tehát alapelvül szolgáljon, hogy a gazdasági tevékenység az állami befolyásolás útján csak a viszonyok által megkövetelt mértékig és időtartamig legyen korlátozva. A háború alatt létesült kényszer-szervezetek általános közgazdasági érdekből mielőbb megszüntetendők, hogy a szabad verseny — a mely mellett a népesség értelmisége, mozgékonyága, tettereje, találékonyága, kezdeményezési képessége legteljesebben kibontakozhatik — pótolja mielőbb az állami szervezetet. A háborús kényszer-szervezetek esetleges részbeni fenntartása csak állampénzügyi szempontból volna indokolható, ha újabb bevételi források előteremtésének biztosítására lennének hivatva.

Az a feladat, a melynek megoldása minden országban kizárólag az állam hatáskörének lesz fenntartva: a hadsereg katonai leszerelése, a mely az átmeneti gazdaság egyik legfontosabb problémája.

I.

Katonai leszerelés.

A katonai leszerelésnél elsősorban katonai tekintetek irányadók. A katonai érdek érvényesítése nem zárhatja ki azonban a

¹ Fellner id. m. 129. lap.

fontos közgazdasági érdekek egyidejű figyelembe vételét. Az ország egész munkaképes férfi népe áll jóformán fegyverben. E milliókra rugó létszámot kell katonai, közgazdasági és méltányossági szempontból helyes elvek szerint visszavezetni rendes hivatásának körébe. Hogy a munkanélküliség nagy arányokat ne ölthessen, első sorban azok lesznek — az egyes foglalkozási ágak keretén belül — elbocsátandók, a kik őket készen váró tevékenységi körbe térhetnek vissza, hogy élethivatásukat haladéktalanul folytathassák. A kinek munkaalkalma nincs, az egyelőre visszatartandó lesz, nehogy gond és nyomor váltsa fel háborús szenvedéseit, a miből — az általános emberi szempontokat nem tekintve — socialis veszélyek is származhatnak.

Az idősebb korosztály elsősorban való elbocsátását a méltányosság indokolja. Elsőbbség illesse meg a családapákat is.

Hogy mely foglalkozási ágak vétessenek elsősorban tekintetbe, az országonként külön lesz eldöntendő, abból a szempontból, hogy mely üzemek a legfontosabbak a békegazdaság számára.

A magyar szent korona országaiban a legfontosabb termelési ág ugyan a mezőgazdaság, de földműveléssel foglalkozók mégis csak az esetben bocsátandók elsősorban haza, ha a demobilisatio oly időben veszi kezdetét, a mikor sürgős mezőgazdasági munkák végzendők el. De ez esetben is, minthogy a mezőgazdasági üzemből a férfi-munkaerő legkönnyebben pótolható a család egyéb tagjaival, a mit a mezőgazdasági üzem zavartalan folytatása a háborúban igazolt, a földműveléssel foglalkozókkal egyidejűleg a békegazdaság számára legfontosabb egyéb üzemekhez szükséges munkaerők is rendelkezésre bocsátandók. A személyi leszerelésnél kizárólag elsőbbséget biztosítani a mezőgazdasággal foglalkozóknak már csak nagy számuknál fogva sem lehetséges, mert itt — számításaink szerint¹ — két és fél millió mezőgazdasághoz tartozó kereső el-

¹ A mezőgazdasággal foglalkozó férfikeresők száma 1910-ben ugyanis 4.331,672 volt. Ebből a 18—50 éves életkorúakra 2.509,935 keresőt számítottunk, még pedig azon az alapon, hogy a 15—19 éves öt korosztálynak $\frac{2}{6}$ részét, a 40—50 éveseknek felét vettük. Az elesettek, rokkantak és felmentettek számát pedig az 1910. évtől számított természetes szaporodással vettük egyenlőnek. (*A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása.* IV. Budapest, 1915. (18. és 19. lap.)

bocsátásáról van szó, tehát olyan létszámról, a mely a leszerelésre váró hadsereg zömét teszi ki.

A magyar mezőgazdasági érdekképviselőt azt javasolja, hogy a mezőgazdasági munkások által, az ipari munkásoktól eltérőleg, a katonai szolgálatból való elbocsátás előtt ne legyen igazolandó, hogy a polgári életben megélhetést nyújtó foglalkozásuk van, mert a magyar mezőgazdaságban olyan óriási mérvű a munkáshiány, hogy minden ember azonnal talál foglalkozást.¹ E javaslat — véleményünk szerint — helyt nem állhat. Mert vagy megfelel a tényeknek, hogy mindenki azonnal talál munkaalkalmat, ez esetben igazolhatja is ezt; nincs tehát szükség az osztó igazság szempontjából elkerülendő kivételes elbánásra. Vagy pedig beáll az az eshetőség, hogy a munkaalkalom nem elég, ez esetben a leszerelt mezőgazdasági munkások tömeges és szervezetlen munkakinálata minden átmenet nélkül annyira lenyomná a munkabéreket, hogy a háború után még egyre tartó nagy drágaság mellett megélhetésük biztosítva nem volna, a mi socialis szempontból is súlyos veszélyeket rejtene magában. A mezőgazdasági mai túl magas munkabérek leszállítása csak fokozatosan, az egyéb árúk árának csökkenésével karöltve mehet végbe.

Magyarországon, a hol a nemzeti termelés főága a mezőgazdaság, a háború után minden rendelkezésre álló eszköz felhasználandó, hogy a földművelés, állattenyésztés és erdőgazdaság minél gyorsabban fokozott teljesítési képességet érjen el.

Ezért különös gond fordítandó arra, hogy a hadvezetőség tulajdonában lévő anyagok és felszerelések, közlekedési eszközök, talajművelő gépek, motorok stb., a melyek részben a mezőgazdaságtól elvonattak és a hadvezetőség részéről nélkülözhetők, annak — a minél belterjesebb gazdálkodás folytatása érdekében — mielőbb átadassanak.

A leszerelési anyagok és eszközök visszabocsátása a mező-

¹ L. Krolopp Hugó javaslatát az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben a háború befejezése után feleslegessé vált katonai felszerelési s berendezési tárgyak és lovak szétosztási módjára, valamint a személyi leszerelésre vonatkozólag, a mezőgazdasági érdekek szempontjából. (*Köztelek*, 1917 május hó 12. szám.)

gazdaság részére feltételezi annak a kérdésnek előzetes tisztázását, hogy milyen kules szerint osztassanak szét a tárgyak a monarchia két állama között. Kiinduló pont az legyen, hogy a készletek egységes egészet alkotnak és a monarchia mindkét állama a leszerelési tárgyaknak minden kategóriájára igényt tarthat: kihatítani tehát egy bizonyos árú-complexumot kizárólag az egyik állam részére nem szabad.

Az a követelmény, a melyet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület erre nézve felállított,¹ részben elfogadható. E szerint a milyen arányban requiráltattak a felszerelési tárgyak a két állam mindegyikéből, olyan arányban osztandók szét közöttük. Az elpusztult és hasznavehetetlenné vált felszerelési tárgyak és anyagok helyett a két állam közös terhére beszerettek a quota arányában osztandók szét. Ez utóbbi körülmény azonban annyiban hátrányos a magyar mezőgazdaságra, mert Magyarország őstermelése (a bánya és kohótermelés nélkül) évi 4·549 milliárd koronára rug, míg Ausztriában ez csak 4·169 milliárd korona,² noha tehát a monarchia őstermeléséből 52·28% esik Magyarországra, mégis reá ez anyagokból és felszerelésekből a quota arányában az 1907: L V. t.-cz. értelmében csak 36·4% jutna. Helyesebb tehát a szétosztási kules alapjául a termelés arányát venni, a quota helyett.

A mezőgazdasági üzemben a háború után — ha ismét visszanyeri a szükséges munkaerőket, igás állatokat és a katonaság által elvont egyéb felszereléseket — hamarosan visszatérnek a normális termelési viszonyok. Minden állami beavatkozás nélkül. Ez azt jelenti, hogy a magyar szent korona országiban a nemzeti termelés zavartalan menete kétharmad részében biztosítottnak tekinthető mindjárt a háború után.

II.

Nyersanyag-beszerzés.

Nem így az iparüzemben. Az ipar a nyerstermékek és félgyártmányok feldolgozásával foglalkozik. Az ipar folytatásának

¹ L. Krolopp id. jelentését.

² Fellner id. m. 124. lap.

előfeltétele a háború után az, hogy a szükséges nyersanyagok és félgyártmányok rendelkezésre álljanak. Még pedig gyorsan és bőségesen. A mint a mezőgazdasági üzemnél a leltári eszközök, úgy az iparüzemnél az anyagok és egyéb felszerelések átengedése a hadvezetőség részéről a dologi demobilisatio alkalmából jó szolgáltatokat fog tenni.

Magyarországon az iparnak ellátása a szükséges nyersanyaggal bár ép oly fontos állami feladat lesz, mint más országban, de közzgazdasági jelentősége nem oly nagy. Még pedig több okból.

Mindenekelőtt Magyarország ipari termelése, a mezőgazdasági termeléssel szemben, alárendelt. Így a magyar szent korona országaiban a nemzeti termelésnek csak 23·24%-a esik az iparra.¹ Minthogy pedig a magyar ipari termelés 3·101 milliárd korona nyers termelési értékéből 1·474 milliárd koronát képvisel a mezőgazdasági (malom-, sör-, szesz-, czukor-, dohány- és élelmezési) ipar² vagyis az összes ipar 47·58%-át, a melynek nyersanyagát csaknem kizárólag a belföldi mezőgazdaság szolgáltatja, az ipari termelésnek is csaknem fele közvetlenül a háború után zavartalanul folytathatja üzemét minden állami beavatkozás nélkül.

Még egy szempont fontos a kérdés megítélésénél. Magyarország behozatalra szoruló nyersanyag- és félgyártmány-szükségletének túlnyomó részét Ausztriában fedezi. Tehát a nyersanyag-beszerzésnél Magyarország csak egészen alárendelt mértben van a vámkülföldre utalva.

Ausztriában, a hol a nemzeti termelésnek már 44·20%-a esik az iparra³ és ennek csak 27·69%-át képviseli a mezőgazdasági és élelmezési ipar, a mely túlnyomó részben belföldön termelt nyersanyagot dolgoz fel, a nyersanyag-beszerzés sokkal fontosabb.

Ehhez járul, hogy Ausztria nyersanyag- és félgyártmány-szükségletének nagy részét — szemben Magyarországgal —

¹ Fellner id. m. 134. lap, a hol részletes számítások alapján ki van mutatva, hogy a 6,741 milliárd koronára rugó tiszta nemzeti jövedelemből csak 1,694 milliárd korona esik az iparra.

² O. ott 80. lap.

³ U. ott 134. lap.

a vámkülföldön szerzi be. Fokozottabb jelentőségű ennél is a nyersanyag-beszerezés kérdése a Német-birodalomban, a mely egész gazdasági structurájánál fogva sokkal több köteléssel van a világgazdaságba kapcsolva. A világgazdaság a kereskedelem és ipar szabad kibontakozása nélkül el nem képzelhető. Nem tűri a tartós hivatalos beavatkozást, a gazdasági szabad mozgás korlátozását. A nyersanyag-behozatal problémájánál ez a szempont elsősorban veendő figyelembe.

Ha a magyar szent korona országai nem alkotnának Ausztriával közös gazdasági területet, úgy a magyar nyersanyag-szükséglet csekélyége mellett ennek biztosítása nem igényelne a háború után külön állami beavatkozást.

A kereskedelem régi tapasztalataival, évtizedes összeköttetések felújításával, új összeköttetések szerzésével a legmegfelelőbb beszerzési forrásokat legjobban kutatja tel. Tehát a nyersanyag-beszerezést teljesen át kell engedni a kereskedelem és ipar magántevékenységének, mert így biztosítható a készletek minél gyorsabb és minél teljesebb pótlása.¹ De mert a monarchia mindkét állama egy vám- és kereskedelmi terület, melyet közös vámhatár vesz körül, pénzrendszere és jegybankügye pedig szintén egyöntetűen szabályoztatott, Magyarország érdeke, hogy e kérdésben Ausztriával azonos elvek szerint járjon el.² Annnyival is inkább, mert noha Magyarország nyersanyag-szükségletének azt a hányadát, a melyet behozattalal kénytelen fedezni, főképp Ausztriából szerzi be, ez a Magyarországnak átengedett nyersanyag tulajdonképen szintén a vámkülföldről ered, mert Ausztria ezeket onnan hozza be.

Ha a nyersanyag biztosítása a háború után nem egyforma jelentőségű is a három államban, mindazáltal a tervszerű együttműködés e téren lényeges előnyökkel járna. A nyersanyagok mohó fedezése, kölcsönös erős verseny mellett az árak további felszoktatására vezetne, a mely veszély az érdekelt országoknak megállapodással biztosított egyöntetű eljárásával elkerülhető lesz.

¹ L. a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentését a háború utáni nyersanyag-beszerezés ügyében (7. lap).

² Dr. Gustav Gratz: *Rohstoffbeschaffung nach dem Kriege.* (Der ungarische Volkswirt, 1916 aug. 20.)

A nyersanyag-beszerezés kérdése a Német-birodalom világgazdasági helyzeténél fogva elsősorban német probléma. Ott kell megoldani e kérdést Magyarország számára is.

Magyarország a háború előtt nyersanyag-szükségletét a külföldről túlnyomó részben Németország útján fedezte, részben közvetlenül, részben Ausztria közvetítésével. Németország nyersanyagjainak nagy részét — éveken át kiépített és bevált szervezete alapján — közvetlenül a termelő országokban vásárolta. Németország közreműködése a magyar iparnak nyersanyaggal való ellátása érdekében a háború után fokozott érdeke Magyarországnak.

Az együttműködés e téren egyúttal első próbaköve lesz a német-osztrák-magyar gazdasági közeledés további kialakulása lehetőségének.

Mind a Német-birodalomnak, mind a monarchia mindkét államának közös érdeke, hogy közvetlenül a háború után minél kevesebb fizetési kötelezettségük keletkezzék a vámkülföldön, mert ez valutájuk további megromlásának egyik eleme. Ennél fogva a nyersanyag-behozatal korlátozandó a szükséges mértékig: a behozatal engedélyhez kötendő. A háború folyamán egyesek által külföldön már előzetesen lekötött nyersanyagok behozatala, tekintettel az azzal viselt kockázatra és a hozott anyagi áldozatra, meg nem akadályozható.

A külföldről — akár szabad kereskedelmi, akár központi szervezet útján behozott nyersanyag — nem lehet közvetlenül a háború után szabad forgalom tárgya, hanem állami beavatkozás útján kerülhet csak szétosztásra. Az elővásárlások útján beszerzett készletek, ha nem is teljeségükben, de meghatározott jelentékenyebb hányadban, a vásárló szabad rendelkezésére bocsátandók; az azon felüli rész a vállalatok egyenletes foglalkoztatása érdekében ezek között szétosztandó. A vámkülföldön ellenséges és semleges országokban lévő, már kifizetett anyagok és árúk soronkívül és sürgősen szállítandók haza, mert belföldi szükségletet fedeznek; újabb fizetési kötelezettség, tehát valutaromlás nélkül és feldolgozás esetén kivitel útján külföldi követelések keletkezésére vezetnek, a mi valutánk javításának egyik eleme.

Bármennyire jogos és erős a törekvés, a mely a háborús

szervezeti rendszabályok helyett a szabad mozgás érvényesítésére irányul, egyelőre elkerülhetlen lesz a nyersanyag és egyéb cikkek behozatalának állami ellenőrzése, azok korlátozása érdekében, mert a belföldi szükségletek kielégítése a legszűkebb korlátok közé lesz szorítandó, hogy a behozatalból keletkező külföldi követelések minél inkább csökkentessenek, a belföldi valuta épségének mielőbbi helyreállítása érdekében.

III.

A valuta helyreállítása.

Mint minden hadviselő államban, Magyarországon és Ausztriában is, a pénz értéke megromlott és annak helyreállítása a termelés zavartalan folytatásának biztosítása végett a legsürgősebb érdek. Noha a háború tartama alatt állandóan érvényesülnek azok a tényezők, a melyek a valuta romlását előidézik, előkészítő intézkedésekkel már most kell gondoskodni arról, hogy a valuta helyreállíttassék, azaz a korona és a többi külföldi pénz értéke között az aranytartalmuknak megfelelő viszony újra létesüljön és ezzel a korona és a többi országok valutája között fennálló szilárd paritás (1 korona = 0·85 márka = 1·05 franc = 0·504 holland forint stb.) a nemzetközi forgalomban ismét kifejezésre jusson.

A korona értékének csökkenése — a mely az összes árúk és szolgáltatások árának és a külföldi váltó-árfolyamoknak emelkedésében jut kifejezésre — az államot a háborúban nem akadályozza gazdasági és katonai erő kifejtésénél, de az ország közgazdaságára, állampénzügyeire és politikai helyzetére káros hatással van.

A korona értékének hanyatlása folyton módosuló mértékben a nemzetközi üzleti forgalomban minden megbízható számvetést lehetetlenné tesz. A koronaérték folytonos ingadozása a külföldi üzletek lebonyolításánál kockázati elemet jelent, mert minden egyes üzlet szükségképen valuta-speculációval van összekötve, a mi nagyon gyengíti az ország versenyképességét a világpiaczon. A pénzérték állandóságának hiánya káros hatását a háború után még jobban fogja éreztetni, mert a monarchia két állama egyre élénkebb, számosabb és bensőbb

gazdasági vonatkozásban fog állani a külföldi országokhoz, a melyek a termelésben és fogyasztásban egymásra vannak utalva, tehát pénzforgalmunk is egyre nagyobb arányokat fog ölteni.

A valuta megromlása a külfölddel sokszoros kölcsönhatásban álló nemzeti termelés minden ágában, a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terén, a munkás és hivatalnok-osztálynál, általában az állandó jövedelemmel bíró néprétegeknél érezteti káros hatását.

A korona érték hanyatlása a mezőgazdasági termékek kivitelét a vámkülföldre előmozdítja, mert a kivitt termékeket teljes értékű aranypénzben fizetik, a külföldi valutáért pedig a mezőgazda itthon az értékvesztett pénzből a disagióknak megfelelően többet kap kézhez, tehát mintegy kiviteli jutalmat élvez; az is igaz, hogy a gazda jelzálogkölcsön-annuitásait és az adókat az értékvesztett pénzzel ép úgy fizetheti, mint azelőtt hasonló mennyiségű jó pénzzel. De mivel a rosszabbodott valuta általános áremelkedésre vezet, a mi a munkabérek rohamos emelkedését és általában a termelési költségek megdrágulását vonja maga után, a disagióból a mezőgazdára háramló haszon nagyrészt felemésződik. Minthogy továbbá az agio nem mutat állandóan emelkedő irányzatot a koronaértékkel szemben, hanem csökkenést is, ez esetben a gazda a megjavult koronából kevesebbet kap, terhei, kiadásai azonban változatlanok maradnak. Magyarországon különben azért sincs nagyobb jelentősége annak, hogy a disagio kiviteli jutalom gyanánt hat, mert a magyar mezőgazdasági termékek túlnyomó részben Ausztriában, tehát a valuta szempontjából ugyanazon gazdasági területen találnak piacot.¹

Az ipari termelésnél a biztos alapon való számvetés lehetetlensége hátrányosabb, mint a mezőgazdasági üzemnél, mert ott a termelés inkább bonyolódik le tisztán pénz igénybevételével

¹ A kivitelre került gabonából és lisztből az 1911—1913. években 93·58%, a szarvasmarhából 93·90% talált Ausztriában elhelyezést. (Fellner: *Die Landwirtschaft Ungarns und die wirtschaftl. Annäherung zum deutschen Reich. Schriften d. Vereins für Sozialpolitik.* 155. Band. I. München u. Leipzig, 1916. Seite 283 u. 287.) Magyarul: *Budapesti Szemle.* 1916.

és az ipari termékek ára is nagyobb hullámzásoknak van kitéve. Az iparos termelési költségeit előre ki nem számíthatja, mert sem a feldolgozandó nyersanyagoknak, félgyártmányoknak és a gyári felszereléseknek külföldről való beszerzésénél, sem a kész iparcikkek külföldön való értékesítésénél a korona és a külföldi valuta közt mutatkozó értékkülönbséget előre meg nem állapíthatja.

A munkásosztály — az általános áremelkedés miatt a megélhetésnek mindinkább érezhető nehézsége által indítatva — a munkabér-emelkedést rendszerint tömeges munkabeszüntetés útján éri el.

A hivatalnokok állandó fizetései pótlékok folyósításával nem emelkednek annyira, mint a hogyan az életfenntartás költségei megdrágulnak, tehát a valuta megromlása életszínvonaluk hanyatlását vonja maga után.

A nyugdíjasok és a meghatározott járadékból élők a pénz hanyatlása folytán leginkább károsodnak, mert járandóságuk emelésére nem tarthatnak számot.

A korona értékének hanyatlása súlyos terhet ró az állam-pénzügyekre is. Az állami kiadások a pénz értékcsökkenése miatt rohamosan emelkednek. A megdrágult anyagbeszerzés, a tisztviselőknek engedélyezendő drágasági pótlékok és fizetés-rendezések, a külföldi valutára szóló államkölesönök kamatszélvényeinek beváltásánál fizetendő agio-szükséglet a költségvetésnek állandó újabb tehertételei. Nem szolgál az állam hitelének javára, ha más valutából meríti bevételeit és másban fizeti adósságait.

Hogyan szűnnek meg a valuta megromlásából keletkezett gazdasági zavarok.

Mielőtt e kérdés fejtegetésébe bocsátkoznánk, meg kell állapítanunk, miért romlott meg pénzünk értéke és szűnt meg a koronaérték állandósága.

A háború kitörése óta forgalomba hozott bankjegyek nagy mennyisége egyfelől és másfelől az osztrák-magyar monarchia nemzetközi áru- és érték-forgalmában beállott változások idézték elő a korona értékének csökkenését és értékállandóságának hiányát.

Az első háborús hetekben sürgősen kielégítendő mozgó-

sítási szükségletek fedezésére az osztrák és a magyar állam kénytelen volt jelentékeny összeg erejéig igénybe venni az Osztrák-Magyar Bank hitelét, a jegykibocsátási jogra és a hitelengedélyezésre vonatkozó alapszabályszerű korlátozások fel függesztésével. A jegybank a szükséges fizetési eszközöket előlegkölesönként, bankjegyek alakjában a monarchia két államának rendelkezésére bocsátotta. Eczímen az 1916. év végéig 12·895 milliárd koronára rugó bankjegy került a monarchiában forgalomba.¹ Fokozta a bankjegyforgalmat a hadikölcsönök jegyzése lombard-hitelek igénybevételével. Hogy hadikölcsönkötvények kézi zálogul lekötése ellenében mennyi bankjegy került forgalomba, meg nem állapítható.

A bankjegy-kibocsátás növekedésével egyre nagyobb mennyiségű pénzeszköz szolgált a forgalmi igények kielégítésére. A bankjegy-inflációban nyilvánuló pénzbőség az árúk és szolgáltatások árának emelkedésére, vagyis drágaságra vezetett, mert ha a folyó pénzeszközök mennyisége jobban szaporodik, mint az árúk mennyisége, akkor a pénzből többet kell adni az árúért. Más szóval a pénz értéke az árúhoz viszonyítva csökkent. Mihelyt a javak mennyisége több lesz és a pénzmennyiség változatlan marad, az árúk ára fog csökkenni, mert a javakkal szemben a pénzeszközök mennyisége lesz viszonylagosan kisebb.

A nagy bankjegy-tömeeggel egyre emelkedő drágaság enyhítésére két mód jöhet szóba. Az egyik a forgalomban levő pénzeszközök csökkentése, vagyis a bankjegyforgalom leszállítása.

A bankjegy-mennyiség csökkentésének legegyszerűbb módja a hadikárpótlás volna, bár a drágaságot ez is csak részben szüntetné meg. Az állam a hadi kárpótlásból ugyanis egyelőre csak az Osztrák-Magyar Banknál felvett előlegkölesönt fizethetné vissza, tehát csak az összeg erejéig lennének a forgalomból a bankjegyek kivonhatók és megsemmisíthetők. A hadikölcsönkötvények beváltása, még ha a kincstár azokat azonnal vissza fizethetné is, nem járna a pénzeszközök csökkentésével, mert a kötvények helyét bankjegyek foglalnék el. A drágaság köz-

¹ L. az osztrák államadósságot ellenőrző bizottság jelentését. (*Neue Freie Presse*, 1917 Jun. 9.)

vetve csak annyiban enyhülne, hogy az állam a beváltott kötvények összege erejéig, szelvényfizetési kötelezettségének megszüntével, súlyos adók kivetésétől tekinthetne el, a mi a termelést olcsóbbá tenné.

A bankjegy-forgalom redukálásának most említett módja azonban, minthogy hadikárpótlásra alig számíthatunk, tárgyatalannak tekintendő.

A bankjegy-mennyiség csökkenthető volna az által is, ha az állam kamatozó kincstárjegyek kibocsátása útján fizetné részben vissza a jegybanknál függő adósságát, noha ez a kincstárra fokozott kamatterhet jelent, mert elesik a bevonásra került bankjegy-forgalom után élvezett 5%-os adótól. Akár ideiglenesen consolidálja az állam függő kölcsönét a jegybanknál pénztárjegyek kibocsátásával, akár véglegesen, járadékkölcsön felvételével, a bankjegy-forgalom csak az esetben fog e műveletekkel kapcsolatban csökkenni, ha a kibocsátásra kerülő címletek megtakarított pénzkészletekből, nem pedig azok lombardirozásából nyernek kiegyenlítést, mert utóbbi esetben ismét csak bankjegyek kerülnének forgalomba.

Szóba jöhetne még egy egyszeri vagyoadó kivetése is, a melynek hozadékát fordítaná az állam a jegybanknál levő függő adósságának teljes vagy részleges törlesztésére; az így visszafolyó bankjegyek megsemmisítésével azok mennyisége megfelelően csökkenne. Hogy a bankjegy-forgalom számottevő összeggel apasztassék, oly magas adókulcsot kellene alkalmazni, a mely már a vágyon állagát érintené, tehát valóságos vagyonek kobzással volna egyértelmű. Egy ily súlyos vagyon-adókivetés csak az esetben volna elvileg megvitatható, ha minden vagyon megfelelő adó alá vonása kivétel nélkül volna biztosítható.

Mindezekből látható, hogy a bankjegy-forgalom apasztása megnyugtató és kielégítő módon nem vihető keresztül. A bankjegy-inflatio valóságos árforradalomra vezetett, a mely különben is káros hatását a gazdasági életnek már minden terén éreztette.

A gazdasági élet már alkalmazkodott a folyó pénzeszközök nagy tömegéhez és mesterséges contractio útján hirtelen csökkenteni a bankjegy-forgalmat rohamos árhanyatlásra vezetne és nagy zavarokat idézne elő a hitelforgalom és termelés terén.

A nagy drágaság enyhítése nem a pénzforgalmi eszközök csökkentésével, hanem más módon viendő keresztül.

Kifejtettük, hogy a drágaság a pénzforgalmi eszközök hirtelen gyarapodására vezetendő vissza, a minek következtében a dologi javak (árúk) és a pénzmenyiség között nagy aránytalanság állott be. Hogy a szükséges számszerű arány lehetőleg helyreálljon, — a bankjegyforgalom keresztülvihetetlen apasztása helyett — az árúk mennyiségének gyarapítására kell törekedni. A termelésre szolgáló javak fogyasztásában való takarékoskodás és a termelés fokozása az árúk mennyiségének emelkedésére fog vezetni. Ezzel a forgalomban levő pénzeszközök — ha mennyiségileg nem csökkennek is — viszonylag kisebb összegben fognak a forgalmi igények kielégítésére rendelkezésre állani, a mi az árúk árhanyatlására, azaz a drágaság enyhítésére fog vezetni. Csak fokozott gazdasági tevékenységgel és takarékossgal lesz lehetséges a forgalomban levő túlságosan nagyszámú pénzjegyek és az árúk mennyisége között megfelelőbb arányt létesíteni és ezzel a nyomasztó drágaságot enyhíteni.

Valutánk megromlása nemcsak a bankjegyek inflációja következtében a belforgalomban beállott drágaságban jutott kifejezésre, hanem a külforgalomban a korona értékének folyton változó mérvű hanyatlásában is.

A monarchia és a vámkülföld között lebonyolódó értékgalomban a külkereskedelemből, hitelműveletekből, értékpapirmozgalomból stb. keletkezett követelések és tartozások főleg aranyban fizetendő váltók, devisák útján egyenlítettnek ki. Ez érczváltók nem leszámítolásnak, hanem adás-vételnek tárgyai, a mit bankok közvetítenek; veszik a devisát olyanoktól, a kiknek viszont ugyane helyeken fizetéseket kell teljesíteni. E váltók vételára egyszer magasabb, másszor alacsonyabb a váltó névértékénél, vagyis a beváltásnál fizetendő pénzösszegnél. Ha a monarchiának tartozása a vámkülfölddel szemben nagyobb, mint a követelése — a mi a háború kitörése után bekövetkezett — akkor annyi külföldi tartozásról szóló, osztrák és magyar kézben lévő érczváltó, a mennyire a monarchia külföldi tartozásainak kiegyenlítése végett szükség van, nem található. A kik ily érczváltók kiküldésével kénytelenek

tartozásait külföldön kiegyenlíteni, e papirok megszerzése végett versenyre kelnek, azok névértékénél nagyobb összeget ajánlanak fel értük, a külföldre szóló váltó árfolyama tehát emelkedik. A váltó-árfolyam az érezparitáson felül áll. A külföldi váltóért koronában többet kell adni, mint a mennyi a paritásnak, azaz a nemesérez-tartalomnak megfelel. Ez a korona értékének csökkenését mutatja a külföldi valutával szemben. Az elértéktelenedés foka abban a felpénzben (agio) jut kifejezésre, a mennyit a külföldi valutáért belföldi valutában kell adni.

A váltó-árfolyam alakulása a monarchia és a vámkülföld között végbemenő külső gazdasági forgalomból származó kölcsönös kötelezettségeket feltüntető fizetési mérleg alakulásától függ.

A monarchia fizetési mérlege, a mely a békeidőben évenként csekély követeléssel zárult, a háborúban megromlott.

Belső fogyasztásunk és szükségleteink kielégítésének biztosítása érdekében kiviteli árúkereskedelmünk csaknem teljesen szünetel, ezzel szemben azonban bizonyos szükségleti cikkek előteremtése végett a vámkülföldre vagyunk utalva, külkereskedelmi mérlegünk tehát behozatali többlettel zárul.

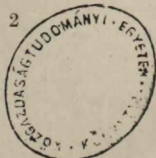
Az 1911—1913. években átlag évenként 748·24 millió korona volt¹ a monarchia behozatali többlete, a mely tartozását részben a kivándorlók által hazaküldött pénzüsszegekkel, részben az idegenforgalomból szerzett követelésekkel, részben értékpapír-kivitellel egyenlítette ki.

Elmaradt azonban a kivándorlók által évenként a magyar szent korona országaiba hazaküldött átlag 175·971 millió korona és az Ausztriába küldött 146,109 millió korona, vagyis összesen 322,080 millió korona,² a mely a monarchia fizetési mérlegének legfontosabb activ tétele volt a vámkülfölddel szemben. Csak csekély mértékben enyhíti a helyzetet, hogy az ellenséges külföld kezében levő értékpapirok után esedékes kamatok és osztalékok kifizetésre nem kerülnek.

A korona értékének emelése és értékállandóságának biz-

¹ *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1914. Budapest, 1916. (158. lap.)

² L. Fellner F.: *Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme.* Budapest, 1916. (118. és 130. lap.)

tosítása a háború után a monarchia elsőrendű érdeke. Tervszerűen kell tehát arra törekedni, hogy nemzetközi fizetési mérlegünk megjavuljon. A nemzetközi fizetési mérleg alakulását nem állami, hanem gazdasági törvények szabályozzák, irányítják. Ha tehát a fizetési mérleg javítása nincs is az állam hatalmában, mert ez az egész közgazdasági élet jövő alakulásától függ, mégis több eszköz áll rendelkezésére, a melyeknek céltudatos beállítása a közgazdasági és pénzügyi politikába a külföldi követelések gyarapítására és a tartozások csökkentésére vezethet, a mi a koronaérték fokozatos javulását fogja biztosítani.

A monarchia szerződéses vámterületének külkereskedelmi mérlege a háború után nem lesz activ. Az ipar ellátása külföldi nyersanyaggal, főleg Ausztriában, nagyobb arányú behozatalra fog vezetni. A monarchia külföldi szükséglete viszonylag nem nagy. Magyarország kedvezőbb helyzetben lesz, mert iparának csaknem fele mezőgazdasági ipar, a melyhez a nyersanyagot a belföld maga állítja elő, tehát nem szorul nagymérvű behozatalra. Az ipara részére behozandó nyersanyag és félgyártmány, ha nem is egész összegében, de nagyrészt abból a márkakövetelésből lesz kiegyenlíthető, a melyre a Német-birodalomba kivitt mezőgazdasági termékből (malátaárpa, maláta, szarvasmarha, baromfi és tojás, épület- és haszonfa, liszt stb.) tesz szert. A behozatalt terhelő disagiót ellensúlyozza a kivitt árúk árának emelkedése.

Számottevő megtakarítások érhetők el a háború után szükségelt idegen fizetési eszközökben, ha olyan árúcikk egész sorozatának behozatalát elkerüljük, a melyek finomabb életigények és élvezetek kielégítésére szolgálnak. Már maga a belföldi pénz fizetési erejének csökkenése bénítólag hat a behozatalra. A devisa-központok átmeneti fenntartása a háború után is módot nyújt a nélkülözhető árúk behozatalának korlátozására, bevont szakértők tanácsadásának igénybevételével. Ha szigorú büntetés sujtja azt, a ki a belföldön külföldről behozott árúk kifizetésére engedély nélkül belföldi valutában rövid vagy hosszú lejáratra magára intézvényeztet, akkor senki sem vásárolhat a külföldön, ha előzetesen nem gondoskodott a valutáról a devisa-központnál.

A külföld által való intézvényezés tilalma belföldi valutában nem adhat okot aggályra, hogy a külföldi követelés ezzel a belföldön veszélyeztetve lesz, mert a tilalom csak oly esetekre korlátozhatnák, a melyeknél új árubeszerzésekről van szó. A régebbi követelések behajtásától a belföldi valuta elértéktelenedése miatt úgysem kell tartani. Egyébként az e czímen eszközölt intézvényezésnek nem volna akadály.

A behozatalból származó fizetési kötelezettségek megfelelő szabályozása valutánk érték hanyatlásának megakadályozására fontos szolgálatokat tehet. Ha a behozott nyersanyagok és félgyártmányok vételára nem készpénzben azonnal fizetendő, hanem azok vásárlása hitelbe történik, a mely akkor esedékes, ha a belföldi ipar az importált nyersanyagot és félgyártmányt feldolgozva készpénzfizetés ellen már viszont kivitte, úgy a nyersanyag-behozatal ujonnan szerzett külföldi követelésekből lesz kiegyenlítve, a nélkül, hogy a nyersanyag-behozatal a külföldi váltó-árfolyam romlására vezetne. Meg kell változtatni tehát azt a kereskedelmi szokást (usance), — a mely normális időkben főképen a Német-birodalomban dívik — hogy a behozott nyersanyagot és élelmiszereket készpénzben, vagy rövidlejáratú váltókban fizettetik, míg a kivitt ipari termékek fizetésére hosszú könyvhitel nyújtatik.¹

Azt se kell szem elől téveszteni, hogy a háború után külföldről behozatalra kerülő nyersanyagok és félgyártmányok nagyrésze már régen ki van fizetve. Ezek feldolgozás után kivitelre kerülnek és teljes összegükben szolgálnak külföldi követeléseink gyarapítására.

A fizetési mérleg javítása érdekében előmozdítandó lesz az árukivitel is. Valutánk megromlásának egyik oka, hogy az árukivitel megakadt, a különböző kiviteli tilalmak, a fokozott belföldi szükséglet, a más célokra erősebben igénybe vett közlekedési eszközök hiánya miatt. Közvetlenül a háború után az árukivitel meg fog indulni. Maga a megromlott koronaérték is élénkíteni fogja a kivitelt, mert a kivitt áruért kapott külföldi valuta agiója kiviteli jutalom gyanánt hat.

¹ L. Helfferich beszédét az országgyűlésen 1915 márczius 10-én. (*Kriegsfinanzen. Reichstagsrede am 10. März 1915 von Dr. Karl Helfferich, Staatssekretär des Reichsschatzamtes. Deutsche Verlagsanstalt, 1915. 50. lap.*)

Jelentékeny szolgálatot fog tenni a váltó-árfolyam hanyatlásának feltartóztatása érdekében a monarchia birtokában lévő külföldi értékpapir-készlet tervszerű piacra hozatala a külföldön. A monarchia mindkét állama megtakarításait túlnyomó részben immobilisálta ingatlanokba, gyárakba és mezőgazdasági felszerelésekbe, holott a többi nagy külföldi államok, részben Németország is, tőkéjének jelentékeny részét idegen államok értékpapirjaiba fektették. E mobil tőkék sokkal könnyebben értékesíthetők más államokban, tehát jó szolgálatokat fognak tenni a háború után is a valuta értékállóságának biztosítására. A monarchia is rendelkezik — bár nem nagy mérvben — idegen értékpapir-állomány felett.

A háború előtt Ausztria vámkülföldi értékpapir-állománya legalább 930,233 millió koronára, Magyarországé 10,670 millió koronára tehető. Az osztrák és magyar monarchia tehát legalább 940,903 millió koronára rugó vámkülföldi értékpapir felett rendelkezik.¹ Egyébiránt most van folyamatban e czímletek összeírása és így ösmeretes lesz, mennyi idegen érték fog valutánk megvédésére rendelkezésre állani.

Ugyanis ez értékpapírok az átmeneti gazdaságban értékes tartalmat alkotnak a kezdetben tömegesen meginduló nyersanyag-beszerzés financoirozásánál, mert e papíroknak a vámkülföldön eszközölt fokozatos eladásával szerzett követelések az árúbehozatalból ujonnan keletkezett tartozások kiegyenlítésére használhatók fel, a nélkül, hogy a korona érték hanyatlást szenvedne.

Az idegen értékpapir-tulajdonosok törvényes rendelkezésekkel kötelezendők arra, hogy ily papirjaikat bocsássák az állam rendelkezésére, még pedig vagy napi árfolyamon, vagy csak kölcsönképen, tehát vagyoni érdekeik sérelme nélkül,

¹ Ugyanis Ausztriának vámkülföldi értékpapir-állománya már 1902-ben 465,116.877 K-ra rugott, a mely az utolsó 15 év alatt legalább kétszeresére emelkedett. Magyarország pénzüzetzei által kezelt alapok és alapítványok birtokában 4,177 millió, a biztosító társaságoknál 1,158 millió korona értékű vámkülföldi értékpapir volt. Ha csak ugyanennyit veszünk a magánosok kezében lévő ilyen állományra, úgy 10,670 millióra tehető Magyarország vámkülföldi értékpapir-állománya. (Fellner: *Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme*. Budapest, 1916. 129. és 116. lap.)

a mennyiben az állam legkésőbb 3 évvel a békekötés után a kölcsönvett papirokat tulajdonosaiknak visszaszolgáltatja. A kamat és osztalék a tulajdonosé. Ezenfelül a hozadék $\frac{1}{5}$ része kölcsöndíj fejében illetné meg az értékpapir-tulajdonost.

A helyzet enyhítésére fognak szolgálni azok a pénzösszegek is, a melyeket az Északamerikai Egyesült-Államokból fognak kivándorolt honfitársaink hazaküldeni és magukkal hozni. E megtakarítások, a háború miatt hosszabb idő óta összehalmozódván, igen jelentékeny összegre fognak rugni.

És ha a sor reá kerül és átmenetileg sürgősen szükséges lesz, attól sem kell idegenkedni, hogy az Osztrák-Magyar Bank aranykészletét bőségesebben bocsássa rendelkezésre a háború után külföldi kivitel céljaira. Az alapszabályszerű arány a bankjegy-forgalom és az ércfedezet között már a háború kitörése alkalmával megzavarodott, a minek nagyobb jelentősége nincs, ha a bankjegyek nemcsak törvényes fizetési eszközül szolgálnak (azaz mindenki köteles fizetés gyanánt azokat elfogadni), hanem kényszerfolyammal is fel vannak ruházva (azaz a bank nem köteles azokat törvényes ércpénzre beváltani); az aranyállomány további csökkenése pedig — a mi különben is átmeneti jelenség lesz — nem jut köztudomásra, mert a kimutatások közzététele továbbra is mellőzendő marad, tehát nem teremt nyugtalanságot és nem ingatja meg a bizalmat s ezzel a hitelt, a mire az arany-kiszivárgás különben sem szolgáltathat okot a bankjegyek kényszerfolyama esetén, a mely egyelőre még fenntartandó lesz. Az arany kiszolgáltatása akkor volna helytelen, ha az a fizetési eszközöknek olyan mérvű contractióját vonná maga után, a mely a belföldi forgalomban hitel-megszorításokra, hirtelen árhanatlásokra és egyéb zavarokra vezetne. A jegykibocsátásra vonatkozó alapszabályszerű korlátozások hatályon kívül helyezésével azonban az aranyfedezettől függetlenítettett a jegykibocsátás és így az aranynek felhasználása a külföldi váltóárfolyam ércparitásának védelme érdekében indokolt. A külföldi tőke valutánk épségét nem az aranyfedezet alapján, hanem a váltó-árfolyam alakulása szerint itéli meg.

Az arany visszaözönlése a jegybankhoz kamatláb-emeléssel lesz előmozdítandó.

A korona értékének helyreállítása érdekében felvetették azt az eszmét is, hogy a monarchia és a Német-birodalom szerződéssel biztosítsák a márka és a korona ércparitásának fenntartását. Már a háború előtt igen nagy volt a monarchia tartozása a Német-birodalommal szemben nemcsak árukból, tehát passiv kereskedelmi mérlege folytán, hanem azért is, mert a párizsi piac elzárkózott a monarchia pénzsükségletének kielégítésétől, kötvényeinek átvételétől. Kétségtelen tehát, hogy ilyen valutaszerződés a monarchiára nézve előnyös volna, mert azt jelentené, hogy a monarchia és a Német-birodalom a valuta szempontjából egységes gazdasági területet alkot, tehát nemcsak hogy a háború folyamán jelentékenyen emelkedett márkartozásait fedezhetné a monarchia disagio nélkül, hanem az összes többi külföldi államokban teljesítendő fizetéseket is márka-árfolyamon számolhatná el. Mind a Német-birodalomnak, mind Ausztriának és Magyarországnak összes követelései és tartozásai a külállamokkal szemben általuk alkotott egységes nemzetközi fizetési mérleg elemei gyanánt jelentkeznének. Minthogy ezzel a márka és korona nemzetközi értékállandóságának biztosítása Németországnak lenne feladata, a monarchiának olyan gazdasági és hitelpolitikájából, a mely e fizetési mérleg passiv tételeinek emelkedésében jutna kifejezésre, a terhek a Német-birodalomra hárulnának: ez nem mondhatna le arról a jogáról hogy, Ausztria és a magyar szent korona országai részéről idegen valutában teljesítendő fizetési kötelezettségek létesítésébe beavatkozzék, a mi a monarchia külkereskedelmi és nemzetközi hitelpolitikájának mérvadó befolyásolása és irányítása nélkül elérhető nem volna. Ez pedig úgy az osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, valamint a magyar szent korona országai állami önállóságával, független ségével és önrendelkezési jogával összeegyeztethetlen.

A relatio a márka és korona között szerződés útján nem biztosítható.

A korona értékének tartós helyreállítása csakis a monarchia termelő-tevékenységének fokozott kifejtésével lesz elérhető. Gazdasági tevékenységét egy márka-kölcsön felvételével gyorsabban, hatékonyabban és zavartalanabban fejthetné ki, tehát

valutája is gyorsabban állana helyre, a mi a termelés fokozási lehetőségének legbiztosabb előfeltétele.

A Német-birodalom vas-, szén- és vegyi termékeinek kivitelével a külföldön követeléseket fog szerezni, valutája javulásnak indul, tehát Németország a monarchia hiteligényeinek kielégítésére rendelkezésre állhat. Annnyival is inkább, mert a monarchia két állama a háború alatt gazdasági erejének és pénzügyi ellenállóképességének minden várakozást felülmúló jelét adta.

Az állam a maga beavatkozásával csak többé-kevésbé alkalmas segédeszközöket nyújthat a helyzet enyhítésére, de legbiztosabb alapja a háború által okozott bajok, rázkódtatások és zavarok mielőbbi orvoslásának és megszüntetésének kizárólag a nép fokozott és mielőbb kifejtendő gazdasági tevékenysége.

